

Pastoralno djelovanje subotičkih franjevaca u posljednja tri stoljeća

dr. sc. Franjo Emanuel Hoško*

Sažetak

Subotica je srednjovjekovno naselje. Naglo se razvija doseljnjem katoličkog stanovništva iz Bosne i Hercegovine potkraj Bečkog rata pod vodstvom franjevca Anđela Šarčevića pa su u godini Karlovačkog mira 1699. u Subotici bili i franjevci Bosne Srebrene, premda su u njoj pastoralno već djelovali franjevci mađarsko-slovačke provincije Presvetog Spasitelja iz nedalekog Segedina. Tako je početkom posljednjeg desetljeća XVII. stoljeća bilo upitno hoće li u Subotici ostati članovi te franjevačke pokrajinske zajednice ili članovi hrvatske provincije Bosne Srebrene. Vrhovne franjevačke vlasti u Rimu su znale i cijenile činjenicu što su franjevci Bosne Srebrene bili na čelu bosanskih izbjeglica koje su se nastanile u Bačkoj te su 30. svibnja 1693. odredile da franjevci Bosne Srebrene mogu boraviti ne samo u Baji, Somboru, Baču i Kalači nego i u Subotici. S time se nisu pomirili franjevci iz Segedina pa nisu bili voljni prepustiti Suboticu franjevcima Bosne Srebrene. Članovi Bosne Srebrene su se potkraj XVII. stoljeća nastanili u Baču, Baji i Somboru, ali nisu uspjeli podići samostan u Kalači niti se nastaniti u Subotici. Iz tih triju samostana vodili su pastoralnu skrb o svim hrvatskim vjernicima u Bačkoj, a pridružili su im se u radu i subotički franjevci provincije Presvetog Spasitelja pa su ta četiri samostana postala ishodišta franjevačke prisutnosti i dušobrižničkog djelovanja u Bačkoj nakon što je ona zaživjela u novoj državi, Habsburškoj Monarhiji; određeni broj franjevaca u Bačkoj pripadao je srijemskom samostanu u Petrovaradinu.

Ključne riječi: Subotica, franjevci, Bačka, pastoralno djelovanje, hrvatski katolici

Subotički franjevci zapisuju još od davne 1692. u osobit samostanski ljetopis događaje u svojem gradu, a napose u samostanu. Naravno, bilježe i ono što rade, i to napose koja djela poduzimaju za dobro vjernika, svjesni svoga apostolskog poslanja u Crkvi. Sv. Franjo je, naime, dao franjevcima ovu odrednicu: samo tako ćete koristiti sebi, budete li koristili drugima! Riječ je, dakle, o služenju vjernicima, o dušobrižništvu ili pastoralu.

* red. prof. u mirovini, Katolički bogoslovni fakultet u Zagrebu, Teologija u Rijeci

Kada započinje franjevačko dušobrižničko djelovanje u Subotici, odnosno u sjevernom dijelu Bačke?

Započelo je prije nego što su se franjevci nastanili u samoj Subotici. Još u vrijeme turske vladavine dolazili su u Suboticu i u njezinu okolicu franjevci Provincije presv. Spasitelja iz nedalekog Segedina i skrbili o ovdašnjim katolicima. Ta pastoralna skrb bitno je bila omeđena jedva dopuštenim djelovanjem katoličkih svećenika od strane turskih vlasti, a napose proizvoljnim postupcima lokalnih turskih moćnika. No, stanje se bitno mijenja poslije turskog poraza 1683. pod Bečom, a napose nakon što je kod Sente kršćanska vojska 11. rujna 1697. pobijedila tursku vojnu silu. Pobijedivši u ratu, Habsburška Monarhija i Turska sklopili su 26. siječnja 1699. mir u Srijemskim Karlovcima i tako zajamčili prestanak turske vlasti u Bačkoj, pokrajini koju omeđuju Dunav i Tisa.

U godini Karlovačkog mira franjevci su u Subotici. Ne znamo točno kada su se ovdje nastanili. Kalački nadbiskup Emerik Csáky piše 3. lipnja 1729. u svojem dopisu da su oni u samoj Subotici „već skoro 40 godina“ (Sekulić 1978, 38), što se gotovo podudara s početkom pisanja samostanskog ljetopisa, a potvrđuje tradiciju da su se franjevci naselili 1686. u subotičkoj tvrđi i 1692. u kapelu smjestili lik Crne Gospe; iste godine počinju pisati i svoj samostanski ljetopis. U to vrijeme je bilo upitno hoće li se u Suboticu nastaniti članovi mađarsko-slovačke provincije Presvetog Spasitelja ili članovi hrvatske provincije Bosne Srebrene. Prvi su isticali da su oni i u tursko vrijeme djelovali u Subotici, a drugi da su oni doveli najveći dio stanovništva tadašnje Subotice. Vrhovna uprava Franjevačke uprave u Rimu je 30. svibnja 1693. odredila da franjevci Bosne Srebrene mogu boraviti ne samo u Baji, Somboru, Baču i Kalači nego i u Subotici (Pavić 1766, 113-116). Premda je ta odluka naglašavala da izriče i potvrđuje realno stanje franjevačke prisutnosti u Bačkoj (Pavić 1766, 114), u Subotici se nisu nastanili franjevci Bosne Srebrene, jer su franjevci Provincije presv. Spasitelja već boravili u Subotici i nisu je bili spremni prepustiti franjevcima Bosne Srebrene te je franjevačka vrhovna uprava 1700. priznala njihovo pravo da žive i djeluju u Subotici. Franjevci Bosne Srebrene su se pak potkraj XVII. stoljeća nastanili u Baču, Baji i Somboru, ali nisu uspjeli podići samostan u Kalači. Ta su tri samostana, zajedno sa subotičkim, postala ishodišta franjevačke prisutnosti i dušobrižničkog djelovanja u Bačkoj nakon što je ona zaživjela u novoj državi, Habsburškoj Monarhiji; određen broj franjevacu u Bačkoj pripadao je srijemskom samostanu u Petrovaradinu.

Franjevačko pastoralno djelovanje u Bačkoj

O franjevačkom dušobrižničkom djelovanju u Subotici poslije oslobođenja od Turaka znamo mnogo više nego o njihovu djelovanju za vrijeme turske vladavine. Po sadržaju, ono je prije svega župno dušobrižništvo. Valja naglasiti da je prvi kalačko-bački nadbiskup u tom razdoblju Pavao Széchenyi (1697. – 1710.) prihvatio franjevce u spomenuta četiri samostana kao osnovne nositelje župne dušobrižničke odgovornosti i njima prepustio organizaciju dušobrižništva u nadbiskupiji. Bila je to

jedina mogućnost izbora, jer je tada nadbiskup Szécheny i pod svojom vlašću imao samo deset svjetovnih svećenika. Njegov nasljednik Emerik Csáky (1714. – 1732.) nastojao je povećati broj župa i broj svjetovnih svećenika. Uspio je neznatno jer je Kalačka nadbiskupija u razdoblju njegova nadbiskupovanja imala 15 župa, i to: Baja, Bač, Bačin, Kalača, Faisz, Hajoš, Miske, Monoštor, Petrovaradinski Opkop ili Novi Sad, Subotica, Santovo, Szent Benedek, Sonta, Sükösd i Sombor (Katona 1800, 136). Ne treba zaboraviti da je 12 od tih 15 župa bilo nastanjeno hrvatskim življem. Štoviše, i u preostale tri župe bilo je hrvatskog stanovništva, tj. u župama Faisz, Dušnoku (Katona 1800a, 229) kao i u župi Miske (Katona 1800a, 309, 310). Samo s te tri župe upravljao je svjetovni kler.

Ostale župe vodili su franjevci, a župljani su bili Hrvati. Franjevci su boravili i u župama daleko od samostana, ali su sve te župe organizacijski pripadale samostanima i nad njima su imali određenu vlast samostanski starješine, tj. gvardijani samostana u Baču, Baji, Somboru i Subotici, odnosno u Petrovaradinu. Tako je u prvoj četvrtini XVIII. stoljeća nastalo osobito franjevačko pastoralno ustrojstvo prepoznatljivo po tome što su i župe izvan samostana i, mogli bismo reći samostalne kapelanije u mnogim mjestima, pripadale pastoralnoj skrbi franjevaca koji su bili vezani uz svoje samostane. Drugim riječima: u prvoj etapi novog crkvenog razdoblja nakon oslobođenja Bačke od Turaka, Kalačka nadbiskupija bila je razdijeljena u četiri područja. Župe zapadnoga dijela nadbiskupije okupljao je oko sebe samostan u Baji; subotički samostan je pokrivao prostrano područje sjeveroistočnog dijela nadbiskupije, a samostanu u Baču pripadao je preostali dio nadbiskupije sve dok se potkraj te prve etape i uz samostan u Somboru nije oblikovalo zasebno pastoralno područje pod njegovim utjecajem (Sekulić 1981, 177-186). U to vrijeme, dakle, samo tri mađarske župe na krajnjem sjeveru nadbiskupije izmiču ovoj četverodijelnoj raspodjeli, uvjetovanoj povezanošću župa sa samostanima. Tako su tridesetih godina XVIII. stoljeća o samostanu u Baču ovisile župe u sljedećim mjestima: Bač¹, Monoštor², Santovo³,

¹ Kalačko-bački nadbiskup Széchenyi 1697. dopušta franjevcima u Baču koristiti stečene njive zbog toga što u tom mjestu od davnine vode župnu pastvu (Pavić 1766, 300). Godine 1715. se među filijalima župe u Baču ističu Bođani, Plavna i Vajska. Među područnim crkvama župe u Baču spominju se 1767. ove filijale: Deronje, Tovariševo, Silbaš, Parabuć, Parage, Bukin, Vajska, Sonta i Plavna (Sekulić 1978, 75). Tri desetljeća kasnije su filijale župe u Baču ova naselja: Deronje, Tovariševo, Parage i Silbaš (Katona 1800, 97).

² U prvom popisu župa provincijala Bosne Srebrene Augustina Tuzlaka iz 1723. spominje se fra Jakov Keljić kao župnik u Monoštoru (Arhiv Provincije presv. Otkupitelja u Splitu – APOS; *Archivolum provinciale in quo adnotatae sunt actiones in Provincia ab a. 1693. usque ad annum 1722.* fol 132 r; (navodimo: *Spisi br. 2*). Ondje Keljić župnikuje i tri godine kasnije (Ibid., 163 r). Dok su franjevci upravljali župom u Baču, dotle su pravno bili i u Monoštoru (Katona 1800, 119), ali su realno sve do 1772. upravljali tom župom (Katona 1800a, 319).

³ Santovo je provincijal Bosne Srebrene Augustin Tuzlak 1723. dodijelio na pastoralnu upravu samostanu u Baču (76). Od 1723. do 1726. župu u Santovu vodi fra Franjo Trapić (APOS, *Spisi br. 2*, 132 r, 163 r). Franjevcima ju je 1748. oduzeo nadbiskup Nikola Csáky (Unyi 1947, 153). Posljednji župnik iz reda franjevaca bio je fra Stjepan Tabaković (Arhiv franjevačkog samostana u Slavonskoj Požegi; navodimo: ASSP, *Protocolum seu conscriptio totius Provinciae Bosnae Argentinae... ad usum conventus Vellicensis* (signatura: B-2; navodimo: *Protocolum Vellicensis*), 470). On je 1748.

Sonta⁴ i Sombor⁵. Južnije od pastoralnog područja samostana u Baču bila je župa Petrovaradinski Opkop ili Novi Sad koja je spadala u nadležnost samostana u Petrovaradinu.⁶ Franjevci su tu župu vodili do 1718. godine. Tada je ta župa imala filijale u sljedećim mjestima: Temerin, Futog, Kać, Kobod, Vilova i Titel (Katona 1800, 120). Sjeverozapadno od bačkog pastoralnog područja koje su nastanjivali Šokci, počinju bunjevačka naselja. Među njima je najveće naselje bilo Baja, a samostanu u Baji bile su povjerene župe uz samostan u Baji⁷, i u naseljima: Kalača⁸, Sükösd⁹, Szent Benedek¹⁰ i Baćin¹¹.

Dvanaestu hrvatsku župu u Bačkoj onoga vremena, Suboticu, vodili su franjevci Provincije presv. Spasitelja. U Subotici je bilo središte župe, ali je župa imala šest

predao župu svjetovnom kleru; možda je to bilo godinu dana kasnije (Katona, I, 125), ali je teško prihvatiti zapis da se to dogodilo tek 1757. godine (ASSP, *Protocolum conventus Posegiensis* (signatura: B-1-1; navodimo: *Protocolum Posegiensis*), 64).

⁴ U Sonti je od 1723. do 1726. župnik bio fra Marko Momčilović (APOS, *Spisi br. 2*, 132 r, 163 r). Prema Katoni župa je bila ustrojena 1718. godine, a franjevci su je vodili sve do 1771. godine (Katona 1800, 130).

⁵ Župne matice u Somboru počinju 1711. godine, ali su pastoralnu skrb o vjernicima u Somboru franjevci vodili još u 17. st. za vrijeme turske vlasti (Sekulić 1986, 131-132). Somborsku župu među župama samostana u Baču spominje 1726. provincijal Bosne Srebrene Augustin Tuzlak (APOS, *Spisi br. 2*, 177 v).

⁶ APOS, *Spisi br. 2*, 163 v. – Poznati su i neki župnici iz redova franjevaca: fra Blaž Marinović (1702.), fra Mijo iz Budima (1709.) i fra Baltazar Jurković (1710.).

⁷ U prva tri desetljeća XVIII. stoljeća župi u Baji pripadaju filijale u naseljima: Gara, Vaškut, Sveti Ivan Gornji, Bikić, Kaćmar, Kakonj i Pandur. Godine 1728. je u Baji osnovana mađarska župa s filijalama u Monoštoru i Čatalji u kojima je živjelo hrvatsko stanovništvo (Sekulić 1986, 105, 94, 113-114).

⁸ U Kalači su franjevci Bosne Srebrene 1693. imali svoju rezidenciju, tj. pravno neovisnu redovničku zajednicu o nekom samostanu. Također su ondje podigli crkvu Tijela Kristova (Fermendžin 1890, 53). No, još prije 1726. su napustili svoju nastambu, a crkvu predali nadbiskupu Emeriku Csákyju (Pavić 1766, 173-174; Unyi 1947, 152-154).

⁹ Stanovništvo te župe bilo je još koncem XVIII. stoljeća dijelom hrvatsko, dijelom mađarsko; Hrvati su bili u filijali Čanad. Od 1711. do 1725. izmijenilo se šest franjevaca u vodstvu te župe: fra Franjo iz Maglaja (1711.), fra Filip Marušić (1719.), fra Ilija Ećimović, (1721.), fra Franjo Kapara (1722.), fra Kapistran Križanić (1723.) i fra Petar Lipović (1725.). Posljednji u tom nizu predao je 1725. župu nadbiskupu Emeriku Csákyju (Katona 1800, 131).

¹⁰ Župa se nalazi u sjeverozapadnom dijelu Bačke. Imala je filijale Lak i Uszod. Do 1735. su tom župom upravljali franjevci bajskog pastoralnog područja (Katona 1800, 126). O toj župi ne može se saznati ništa više ni iz popisa Augustina Tuzlaka, jer popis iz 1723. uopće ne spominje župe samostana u Baji, a popis iz 1725. navodi ime jednog župnika fra Grgura iz Sonte koji upravlja jednom od župa na području samostana (APOS, *Spisi br. 2*, 162 r); prema popisu iz 1726. samostanu pripadaju tri župe na pustarama oko Baje (Ibid., 177 v).

¹¹ Župa Baćin je blizu Kalače. Treći popis Augustina Tuzlaka iz 1726. spominje tu župu na pastoralnom području samostana u Baji (Ibid., 177 r). Franjevci su tu župu 1734. predali svjetovnom kleru (Pavić 1766, 173-174; Katona 1800, 98), što se na drugom mjestu pogrešno naziva godinom osnutka župe (Katona 1800a, 209). Krajem XVIII. stoljeća u župi se više nije propovijedalo hrvatski jer „Iliri znaju mađarski“ (Katona 1800, 98).

područnih crkava u položaju filijalnih kapela u naseljima: Bački Aljmaš¹², Jankovac¹³, Miljkut, Topola¹⁴, Kanjiža¹⁵ i Senta¹⁶. Prve tri filijale su na području današnje Mađarske, a preostale tri u vojvođanskom dijelu Bačke (Sekulić 1978a, 34-39, 68-69; Cvekan 1977, 19-32). Subotički samostan nije imao drugih župa, ali je područje njegova pastoralnog djelovanja zapravo bilo veće od pastoralnog područja bačkog ili bajskog samostana. Zajedno pak s njima pokrivalo je cijeli teritorij Kalačke nadbiskupije, osim njezinog krajnjeg sjeverozapadnog dijela.

Postupno rastakanje franjevačkog pastoralnog djelovanja u Bačkoj

Nova etapa u povijesti Crkve u Bačkoj tijekom XVIII. stoljeća i u organizaciji dušobrižničkog djelovanja nastupa dolaskom Gabrijela Patačića za kalačko-bačkog nadbiskupa (1733. – 1747.) (Katona 1800a, 181-272). Poput svojih prethodnika nije se želio oslanjati na franjevce u dušobrižništvu nadbiskupije pa osniva nove župe koje odvaja od pastoralnih područja četiriju bačkih samostana. U te župe, jasno, postavlja svjetovno svećenstvo. Njegovim stopama idu i njegovi nasljednici Nikola Csáky (1747. -1751.) (Katona 1800a, 272-280) i Franjo Klobušicki (1751. – 1760.) (Katona 1800a, 281-301). U drugoj polovici XVIII. stoljeća među biskupima u sjevernoj Hrvatskoj i južnoj Mađarskoj vlada uvjerenje da franjevce treba posve potisnuti iz župne pastve. U Kalači takvu politiku prvi provodi nadbiskup Josip Batthyán (1760. – 1776.) (Katona 1800a, 302-346), a slijedi ga nadbiskup Adam Patačić (1776. – 1787.) (Katona 1800a, 347-365). Oni franjevcima nisu oduzeli samo vodstvo župa koje su bile daleko od samostana nego i upravu onih župa koje su bile neposredno vezane uz samostan i samostansku crkvu.

Poslije prvog kanonskog pohoda svoje nadbiskupije udvostručio je 1734. nadbiskup Gabrijel Patačić broj župa osnovavši 16 novih. Učinio je to tako što je proglasio samostalnim župama dotadašnje filijale koje su pripadale župama u pastoralnoj odgovornosti franjevaca (Katona 1800a, 209). Isto tako su postupali njegovi neposredni nasljednici: Nikola Csáky je osnovao 5 novih župa (Katona 1800, 136), a Franjo Klobušicki 12 novih župa (Katona 1800, 137). Po broju novoosnovanih župa svoje prethodnike nadmašio je Josip Batthyán podigavši 23 nove župe (Katona 1800, 137). Dvojica posljednjih kalačko-bačkih nadbiskupa u XVIII. stoljeću nisu zajedno osnovali toliki broj župa; Adam Patačić je podigao 8 novih župa, dok je Ladislav Kolonić (1787. – 1800.) (Katona 1800, 137) ustrojio 13 novih župa koristeći povremeno i pastoralne usluge franjevaca (Katona 1800a, 365-394).

¹² U Jankovcu je 1733. nadbiskup Gabrijel Patačić osnovao župu i preuzeo je od franjevaca. Novoosnovanoj župi je tada kao filijala pripao i Miljkut (Beretić 1987, 89).

¹³ U Bačkom Aljmašu je 1740. Patačić uspostavio župu i povjerio je biskupijskom kleru (Beretić 1987, 89).

¹⁴ Franjevci su 1758. zaključili svoju pastoralnu službu u Bačkoj Topoli (Beretić 1987, 89).

¹⁵ U Kanjiži su do 1759. franjevci obavljali pastoralnu službu (Beretić 1987, 89).

¹⁶ Pastoralna služba subotičkih franjevaca prestala je u Senti 1757. godine (Beretić 1987, 89).

Slika 1. Franjevačke župe u Srijemu i Bačkoj u 18. stoljeću

Dijeljenje franjevačkih župa najprije počinje u pastoralnom djelokrugu samostana u Baji. Još je Emerik Csáky odijelio od župe u Baji filijalu Čatalju koja 1731. postaje samostalna župa¹⁷. Kroz pedeset godina nadbiskupi su od franjevaca preuzeli i ostale župe bajskog pastoralnog područja, dok 1781. nadbiskup Adam Patačić nije oduzeo i samostansku župu u samom gradu Baji. Tako je posve nestalo najznačajnijeg pastoralnog središta u gornjem dijelu bačkog Podunavlja (Katona 1800, 93-94; ASSP, *Protocolum Vellicensis*, 470).

¹⁷ Čatalja je naselje južno od Baje (Sekulić 1986, 119). Župom je postala 1731. godine (Katona 1800, 104). Nadbiskup Gabrijel Patačić je sagradio župnu crkvu, a župi pridružio kao filijale Batmonoštor, Baracku i Dautovu (Ibid., 104). Franjevci, čini se, upravljaju župom u Čatalji sve do 1751. kada se spominje prvi svjetovni svećenik u župi (Sekulić 1986, 119). Polovicom 18. st. doselili su Mađari pa se 1761. župa ne spominje među hrvatskim župama (Katona 1800, 105; Katona 1800a, 310).

Premda je u donjem dijelu bačkog Podunavlja početkom XVIII. stoljeća bilo više župa kojima je upravljao samostan u Petrovaradinu, opravdana je tvrdnja akademika Sekulića da je u južnoj Bačkoj samostan u Baču stoljećima bio „središte dušobrižništva u Podunavlju među ‘ilirskim’ žiteljstvom“ (Sekulić 1986, 113, 114). I na pastoralnom području toga samostana započeo je nadbiskup Gabrijel Patačić osnivati nove župe pa je 1736. proglasio samostalnim župama dotadašnje filijale u Bačkom Novom Selu¹⁸ i Bukinu, danas Mladenovu¹⁹, i povjerio ih svjetovnom svećenstvu. Proces preuzimanja franjevačkih župa je završio nakon tri desetljeća kad je 1. siječnja 1766. nadbiskup Josip Batthyán preuzeo od franjevaca i župu u samom Baču (Sekulić 1978, 76).

Somborski franjevci su do 1726. priznavali izvjesnu pastoralnu nadležnost samostana u Baču, kao što su tijekom XVII. stoljeća bili odgovorni samostanu u Olovu (Sekulić 1981, 181).²⁰ Njihova zajednica u Somboru je već 1686. imala značaj tzv. rezidencije i po tom naslovu upravnu samostalnost u redovničkim odnosima, ali je tek 1750. proglašena samostanom (Sekulić 1981, 170). Nekoliko godina prije tog promaknuća počinje dijeljenje prostrane somborske župe tako da i od nje nastaje 12 novih župa tijekom XVIII. stoljeća. Još je Gabrijel Patačić želio osnovati župu u Apatinu (Katona 1800, 136). Somborsko pastoralno područje raspalo se kada je 15. rujna 1781. nadbiskup Adam Patačić franjevcima oduzeo župu u gradu Somboru (Sekulić 1981, 184-186). U tom dijelu Bačke vrijeme je izbrisalo i uspomenu na franjevce jer su 9. lipnja 1786. franjevci po odluci vlade cara Josipa II. morali napustiti i svoj samostan u Somboru (Sekulić 1981, 184-186).

Nove župe na području samostana u Subotici

Na subotičkom pastoralnom području djelovali su članovi samostana u Subotici. Među njima je uvijek bilo dovoljno svećenika Hrvata i Slovaka spremnih na pastoralnu službu. Razina pastoralne spremnosti franjevaca u Subotici ipak je zaostajala za pastoralnom spremnošću franjevaca Bosne Srebrene. Tako 1753. u subotičkom samostanu djeluje pet „dalmatinskih propovjednika“, ali 1759. subotičko gradsko poglavarstvo prigovara upravi provincije Presvetoga Spasitelja da nema dovoljno svećenika u samostanu koji mogu propovijedati „dalmatinski“ (Sekulić 1978a, 59). Čini se da je isto poglavarstvo potaknulo 1762. pitanje priključenja subotičkog samostana provinciji sv. Ivana Kapistranskoga, i to upravo zbog potrebe za dušobrižni-

¹⁸ Novo Selo se ne spominje u popisima župa provincijala Augustina Tuzlaka pa je možda već 1722. postalo samostalnom župom (Katona 1800, 136; Katona 1800a, 209). Od 1722. do 1736. Bukin je filijala Novog Sela. Ipak je najvjerojatnije da je od 1736. samostalna župa, a do tog vremena samostalna kapelanija (Katona 1800, 102).

¹⁹ U Bukinu je 1736. pravno ustanovljena župa (Katona 1800, 102), premda se te iste godine spominje kao filijala župe u Novom Selu (Katona 1800a, 229). Čini se da je tek za nadbiskupa Franje Klobušickog župa u Bukinu počela djelovati samostalno (Katona 1800, 137).

²⁰ Prvoga ožujka 1677. fra Franjo Zlačević s narodom zahvaljuje Propagandi što je Bačka dobila biskupa fra Matiju Brnjakovića.

cima hrvatskoga jezika (Sekulić 1978a, 59). No, ubrzo su prestala nastojanja u tom smjeru, jer je 1763. nadbiskup Josip Batthyán odlučio franjevcima oduzeti subotičku župu (Cvekan 1977, 24-26). Zbog opiranja gradske uprave nadbiskup je odustao od svoje namjere, ali ju je proveo deset godina kasnije kad su l. listopada 1773. svjetovni svećenici preuzeli subotičku župu (Sekulić 1978a, 67).

Nadbiskup Gabrijel Patačić prvi je pak započeo dijeljenje subotičke župe. Osnovao je 1733. župu u Jankovcu, danas Janoshalmi²¹, i oko 1740. u Bačkom Aljmašu²². Te su župe na području današnje Mađarske, a ondje su kasnije na području subotičkog samostana nastale još dvije župe: godine 1761. u Miljkutu²³ i 1787. u Madarašu.²⁴ Na današnjem dijelu sjeverne Bačke osnovane su na pastoralnom području subotičkog samostana najprije 1750. župe u Bačkoj Topoli²⁵ i Kanjiži.²⁶ Od Topole su diobom nastale još dvije župe, i to 1776. Mali Idoš i 1784. Bajša.²⁷ Sa župom u Kanjiži bilo je do 1775. u nekoj povezanosti naselje Horgoš²⁸. a zasigurno je od nje 1780. odijeljena u samostalnu župu filijala Martonoš. Nakon Topole i Kanjiže 1755.

²¹ Poslije osnivanja župe, njom su i nadalje upravljali franjevci (Sekulić 1986, 122). Već 1761. Jankovac se ne ubraja među hrvatske, nego među mađarske župe Kalračko-bačke nadbiskupije (Katona 1800a, 309). Svjetovni kler je župu preuzeo svakako prije 1763. godine (Ibid., 319).

²² Bački Aljmaš je obnovljeno staro naselje iz turskih vremena i to subotičkim stanovništvom. Do 1740. je subotička filijala. Kada je osnovana župa, napuštaju je franjevci, a preuzima je svjetovni kler (Katona 1800, 92; Sekulić 1986, 116).

²³ Miljkut je naselje između Jankovca i Bačkog Aljmaša. Do 1733. je filijala Subotice, a zatim Jankovca (Katona 1800a, 229). Nije opravdano mišljenje da je već 1748. u Miljkutu župa (Sekulić 1986, 125), nego je najvjerojatnije te godine u Jankovcu franjevca zamijenio svjetovni svećenik pa je time prestala i briga subotičkih franjevaca za Miljkut (Katona 1800, 117).

²⁴ Madaraš je također bio naselje bačkih Bunjevaca. U njemu su subotički franjevci djelovali pastoralno do 1773. godine (Sekulić 1978a, 68), a do 1780. je kao filijala pripadao Bajmoku (Katona 1800, 95). Nakon što je 1799. podignuta i posvećena crkva Marijinog Uznesenja u Madarašu (Sekulić 1986, 124), u njemu se redovito odvijao župni pastoralni rad, jer je još 1787. nadbiskup Ladislav Kolonić proglasio u njemu župu (Katona 1800, 117).

²⁵ Topola, danas Bačka Topola, spominje se 1729. zajedno s drugih 5 filijalnih crkava subotičke župe (Katona 1800a, 178). Od 1754. u njoj boravi lokalni kapelan iz subotičkog samostana. Stanovništvo je bilo „ilirsko“ i mađarsko, kapelan je morao znati oba jezika. Župa je osnovana 1750. godine, a od 1759. župu vodi svjetovno svećenstvo (Katona 1800, 137; Sekulić 1978a, 68, 69).

²⁶ U Kanjiži je već 1743. bio postavljen kamen temeljac za zidanu crkvu (Sekulić 1978a, 69), a franjevci iz Subotice su podigli svoju kuću kao župni stan. Župa je osnovana 1750. godine (*Schematismus*, 103) ili godinu dana kasnije (Katona 1800, 132), a svakako prije 1754. godine. Prvih nekoliko godina franjevci su upravljali župom ali su je 1758. na zahtjev nadbiskupa Klobušickog predali svjetovnom kleru (Katona 1800, 125; Sekulić 1986, 68; Cvekan 1977, 27). Poslije 1753. u Kanjižu su se naselili Mađari (Katona 1800, 132).

²⁷ Dok su upravljali subotičkom župom, franjevci su odlazili i u Bajšu (Sekulić 1978a, 69). Kada je 1784. nadbiskup Adam Patačić osnovao u Bajši samostalnu župu, odijelivši je od Topole, opet ju je povjerio subotičkim franjevcima (Katona 1800, 137); oni su njom upravljali do 1798. godine (Katona 1800, 95; Sekulić 1986, 80).

²⁸ Horgoš je relativno blizu Kanjiže; najvjerojatnije je bio filijala Kanjiže (*Schematismus*, 61).

je postala samostalnom župom tadašnja subotička filijala u Senti²⁹, a od nje je 1760. kao nova župa odijeljena Ada.³⁰

I nakon što su franjevci predali subotičku župu svjetovnom kleru, imali su određenu ulogu 1779. kod nastanka župe u Bajmaku³¹ i 1781. u Čantaviru.³² S ovih 12 župa na negdašnjem pastoralnom području subotičkog franjevačkog samostana bile su bliske još dvije župe, Bečej i Srbobran. U Bečeju je još prije 1757. boravio franjevac iz Segedina, jer je to bila samostalna kapelanija (Katona 1800, 99; Katona 1800a, 319). Samostalna župa u Bečeju nastala je 1767. obuhvaćajući i šest filijala među kojima je bila i Szent Tamás, današnji Srbobran. U tom naselju je 1784. Adam Patačić osnovao župu, a do 1795. upravljali su franjevci provincije Presvetog Spasitelja (Katona 1800, 127). Dakle, ne računajući na današnje župe u samoj Subotici koje su također nastale od nekadašnje franjevačke župe, već u XVIII. stoljeću na području pastoralnog djelovanja subotičkih franjevaca nastalo je 14 novih župa.

Ni potkraj XVIII. stoljeća franjevci nisu posve napustili župnu pastvu. Štoviše, kad su od subotičke župe odijeljena naselja Jankovac, Bačka Topola, Kanjiža, Bajša, Senta, Ada i Čantavir u samostalne župe, prvi župnici su bili subotički franjevci. Bilo je to vrijeme jozefinizma, tj. državnog prosvjetiteljstva, kad je država željela uspostavljanje novih župa, ali je kao župnike koristila i franjevce. Štoviše, franjevci provincije Bosne Srebrene bili su potkraj XVIII. stoljeća kapelani subotičkog župnika. Ipak, godine 1800. ni jednom župom u Kalačkoj nadbiskupiji nisu više upravljali franjevci.

Crkva u službi denacionalizacije hrvatskog stanovništva u Bačkoj

Dakle, u XVIII. stoljeću dogodile su se velike promjene u uređenju pastoralne službe na području Kalačke nadbiskupije. Od 15 župa Kalačke nadbiskupije na početku XVIII. stoljeća njihov broj se do 1800. godine povećao na 88 župa. Dijeljenjem 12 župa, i to hrvatskih koje su vodili franjevci, nastalo je 59 novih župa, tako

²⁹ Godine 1753. u Sentu su doselili Mađari. Tada i prije, u njoj su pastoralnu službu obavljali subotički franjevci kao kapelani. Kada je 1755. osnovana župa, nadbiskup Franjo Klokušićki zadržao je u Senti još dvije godine franjevca na župi, a onda ju je predao svjetovnom kleru (Katona 1800, 125, 137). Već se 1767. vraćaju u Sentu franjevci, ali da budu kapelani mjesnom župniku iz redova svjetovnog svećenstva (Sekulić 1978a, 69).

³⁰ Među župama koje je osnovao nadbiskup Batthyán je i senčanska filijala Ada koja leži na Tisi južno od Sente. I Ada je prije bila subotička filijala. U njoj je, kao i u Senti, prvi župnik od 1760. do 1763. bio franjevac iz subotičkog samostana (Katona 1800, 92).

³¹ Nadbiskup Batthyán je 1772. odobrio običaj subotičkih franjevaca da redovito iz Subotice odlaze u Bajmak obavljati pastoralne usluge narodu. No, već sljedeće godine su franjevce zamijenili svjetovni svećenici koji su preuzeli subotičku župu. Župa u Bajmaku je osnovana 1779. (Sekulić 1986, 156) ili 1780. godine (Katona 1800, 95).

³² Tijekom XVIII. stoljeća su u tom naselju, dijelom naseljenom i od stanovnika Subotice, pastoralno djelovali subotički franjevci (Sekulić 1986, 157). Matične knjige počinju od 1781. godine; najvjerojatnije je to godina osnutka župe (Ibid., 157), premda se spominje da je nadbiskup Ladislav Kolonić 1788. osnovao čantavirsku župu (Katona 1800, 137) koju prvih godina njezina postojanja vodi subotički franjevac (Ibid., 103).

da je 1800. na nekadašnjem području četiriju franjevačkih samostana u Bačkoj bila 71 župa. No, ni jednu od njih više nisu vodili franjevci.

Treba upozoriti na neke učinke tih promjena. Svakako je pastoralno djelovanje po tom preustrojtstvu postalo djelotvornije, jer je povezanost svjetovnog svećenstva s nadbiskupom osigurala jedinstvenu organizaciju pastoralnog djelovanja.³³ No, treba upozoriti da se svjetovni kler Kalačke nadbiskupije odgajao u mađarskoj sredini pa je izgubio povezanost s Hrvatskom. Uslijedile su dvije posljedice: prva se očituje u odvajanju hrvatskog življa u Bačkoj od njegova etničkog zaleđa, što je spriječilo da se Bunjevci i Šokci na vrijeme i u cijelosti prepoznaju kao Hrvati, a druga je još teža za hrvatski živalj jer je nova raspodjela župa bila razlog da u mnogim hrvatskim naseljima prestane propovijedanje i vjeronauk na hrvatskome jeziku pa je razumljivo da je počelo i odnarođivanje tog življa.

Oba ova procesa vrlo su razumljiva. Hrvatski dio svjetovnog klera Kalačke nadbiskupije odgajao se, naime, u mađarskoj sredini pa je izgubio povezanost s Hrvatskom. Franjevci bajskog, somborskog i bačkog samostana odgajali su se i osposobljavali za dušobrižnički rad u hrvatskoj narodnoj i kulturnoj sredini pa su nužno onamo usmjeravali i narod kojemu su bili dušobrižnici. Raskorak između jednog i drugog odgoja otkrivaju npr. uredba fra Luke Karagića, provincijala Bosne Srebrene rođenog u Baji, kada 1. srpnja 1737. naređuje franjevcima uporabu bosančice u službenom i privatnom dopisivanju ističući da je ona hrvatsko pismo te zabranjuje koristiti latinicu (Batinić 1887, 99-100). S druge strane odredba nadbiskupa Gabrijele Patačića koji kažnjava s 12 forinti globe ili 12 udaraca batinom svakoga tko se u Kalači usudi govoriti „ilirskim“ jezikom. Građanske vlasti su za takav prekršaj dodale i svoju kaznu od 25 dodatnih udaraca batinom (Sekulić 1978a, 47). Polovicom XVIII. stoljeća ni u drugim hrvatskim naseljima u Bačkoj nije bilo drukčije. Kako su svećenici njegovali narodni govor i jezik kod bačkih Hrvata, vidi se u brojkama: od 15 župa krajem trećeg desetljeća XVIII. stoljeća, do 1800. dijeljenjem je nastalo 73 novih župa; kada je bilo 15 župa, 12 od njih je bilo hrvatskih; godine 1800. uprava nadbiskupije smatra da je od ukupnoga broja 88 župa samo 20 ili 21 župu potrebno ubrojiti među hrvatske župe (Katona 1800, 73, 138).

Još prije nego što su napustili župe franjevci su razvijali osobite oblike pastoralnog djelovanja u svojim crkvama; bile su to bratovštine. Tako u Subotici već od dvadesetih godina XVIII. stoljeća djeluje bratovština franjevačkih pojasara. Prvi laički predvoditelj bio je kapetan grada Jakov Sučić. Ta bratovština je njegovala franjevačke pobožnosti, npr. križni put, molitvu sedam radosti Majke Božje, pobožnost prema franjevačkim svecima, a osobito je skrblila za oltar Majke Božje u staroj franjevačkoj crkvi. Bratovština sv. Mihovila je okupljala zemljoradnike u Subotici i po subotičkim salašima, napose volare. Nastala je 1730. godine, a prvi njezin pokrovitelj bio je nadbiskup Gabrijel Patačić. Treća subotička vjerska udruga je bila Bratovština

³³ Sadržaj uredbe o upravljanju Kalačkom nadbiskupijom, koju je 1738. donio nadbiskup Gabrijel Patačić, pripoćuje Sekulić u svom djelu *Tragom franjevačkog ljetopisa u Subotici* (47-49).

Slika 2. Župe nastale u 18. stoljeću na području pastoralnog djelovanja samostana u Subotici

kršćanskog nauka. Imala je nacionalne sekcije: jednu za hrvatske a drugu za mađarske vjernike. Nastala je 1761. godine, a poslije oduzimanja župe preselila je u novu župnu crkvu. Sve te bratovštine prestale su djelovati 1786. za vrijeme jozefinizma, kada su ih zabranile državne vlasti. Do tada one su okupljale velik broj vjernika i bile jamac dinamike pastoralnog djelovanja subotičkih franjevaca i vjerskog života subotičkih katolika.

Subotičkim franjevcima je i štovanje Crne Gospe nametnulo osobito pastoralno djelovanje, prije svega službu u dijeljenju sakramenta pokore, ispovijedanje. Povijest slike Crne Gospe i nije jasna. Najvjerojatnije je mišljenje da su s tom slikom došli iseljenici iz Bosne potkraj XVII. stoljeća, jer se lik Crne Gospe spominje već 1692. godine. Svakako je od prvih desetljeća XVIII. stoljeća pa do naših dana Gospina slika uvijek okupljala vjernike koji – i nekoć i danas – rado pristupaju sakramentu pomirenja u njezinoj kapelici (Sekulić 1978a, 103-105).

Zaključak

Potkraj XIX. stoljeća dolazi do preuređenja franjevačkih pokrajina na području Austro-Ugarske. Tako subotički franjevci od 1900. pripadaju mađarskoj franjevačkoj pokrajini sv. Ivana Kapistrana, a tek 1923. subotički samostan ulazi u sastav Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda. Od 1921. do 1933. su u Subotici vodili župu sv. Mihaela. Još uvijek nije jasno obrazloženo zašto su prihvatili vodstvo te novoosnovane župe, a ni zašto su ga napustili; redovito se spominje da su sami odustali od te pastoralne zadaće u želji da se usredotoče na kontemplativni način života. Vjerojatnije je da nakon priključenja Hrvatskoj franjevačkoj provinciji sv. Ćirila i Metoda subotička samostanska franjevačka zajednica nije imala članova koji bi bili u stanju pastoralno služiti i mađarskom i bunjevačkom stanovništvu na području župe.

Danas subotička franjevačka samostanska zajednica ima starije i mlađe braće koja se trude na hrvatskom i na mađarskom jeziku pružati vjernicima sve pastoralne usluge koje im omogućuje program dušobrižništva franjevačkih samostanskih crkava. Jasno, njihove mogućnosti ovise i o njihovoj životnoj dobi i o mjeri zdravlja. U njihovu radu ih ohrabruje i raduje neupitno vjerničko povjerenje i razumijevanje hrvatskih i mađarskih vjernika iz samoga grada i okolice. Zbog toga nijedan franjevac koji danas živi i djeluje u subotičkom samostanu ne ističe svoju nacionalnu pripadnost jer se je toliko poistovjetio s ovim gradom da se jednostavno smatra – subotičkim franjevcem.

Literatura:

- Batinić, Mijo. 1887. *Djelovanje franjevacu u Bosni i Hercegovini za prvih šest viekova njihova boravka*, sv. 3. Zagreb.
- Beretić, Stjepan. 1987. Osnivanje i preuzimanje župa od biskupijskog klera. U: Stjepan Beretić (ur.). *Zbornik predavanja znanstvenog skupa u Subotici*. Subotica: Uredništvo Kalendara „Subotička Danica“. 79-95.
- Cvekan, Paškal. 1977. *Subotički franjevački samostan i crkva*. Subotica.
- Fermendžin, Eusebius. 1890. Chronicon observantis provinciae Bosnae Argentinae Ordinis S. Francisci Seraphici. *Starine JAZU* 22.
- Katona, Stephanus. 1800. *Historia metropolitanae colocensis Ecclesiae*, sv. I. Colocae.
- Katona, Stephanus. 1800a. *Historia metropolitanae colocensis Ecclesiae*, sv. II. Colocae.
- Pavić, Emericus. 1766. *Ramus viridantis olivae seu paraphrastica seu topographica descriptio Provinciae nuper Bosnae Argentinae iam vero S. Ioannis a Capistrano nuncupatae*. Budae.
- Sekulić, Ante. 1978. *Drevni Bač*. Split: Kačić.
- Sekulić, Ante. 1978a. *Tragom franjevačkog ljetopisa u Subotici*. Split: Kačić.
- Sekulić, Ante. 1981. Ulomci iz somborske povijesti do kraja XVIII. stoljeća. *Kačić* 13: 155-189.
- Sekulić, Ante. 1986. *Narodni život i običaji bačkih Bunjevaca*. Zagreb: JAZU.
- Unyi, Bernardin. 1947. *Sokácok-Bunyevácok es bosnyák ferencesek története*. Budapest.

Summary

Pastoral action of the Franciscans of Subotica over the last three centuries

Subotica is a medieval village. It rapidly developed involving settling Catholic population from Bosnia and Herzegovina at the end of the Vienna war led by Franciscan Andjelo Sarcevic. In 1699, the year of the Treaty of Karlowitz, there were Franciscans from Bosnia Srebrena in the town of Subotica, although, at the time, pastoral work in Subotica had already been done by the Franciscans of the Hungarian and Slovakian Province of the Most Holy Saviour nearby Szeged. Therefore, at the beginning of the last decade of the 17th century it was uncertain whether in Subotica would remain a member of the Franciscan provincial community or the member of the Croatian province Bosnia Srebrena. Supreme Franciscan authorities in Rome knew and appreciated the fact that the Franciscans of Bosnia Srebrena led the refugees that settled in Backa, thus on 30 May 1693 they determined that the Franciscans of Bosnia Srebrena could stay not only in Baja, Sombor, Bac and Kolac, but also in Subotica. The Franciscans of Szeged could not reconcile with the idea and were reluctant to leave the town of Subotica to the Franciscans of Bosnia Srebrena. Members of Bosnia Srebrena settled in the towns of Bac, Baja and Sombor at the end of the 17th century, but failed to establish a monastery at Kolaca or settle in Subotica. From those three monasteries they took pastoral care of all the Croatian believers in Backa, and they acted jointly by the Franciscans of the Holy Saviour; These four monasteries were thus the origin of Franciscan presence and pastoral activity in Backa after it came to life in a new state, the Habsburg Monarchy; certain number of Franciscans in Backa belonged to the Srijem monastery in the town of Petrovaradin.

Keywords: Subotica, Franciscans, Backa, pastoral activity, Croatian Catholics